

טבת התשע"ג

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

"ברכות" יעקב לבניו

לפרשת ויחי (על פי שיעור של הרב תמיר גרנות)

"אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי"

"ומולדתך אשר הולדת אחריהם לך יהיו על שם אחיהם

יקראו בנחלתם"

כלומר, בני יוסף הופכים כאן לשווים במעמדם לזה של בני יעקב. אולם, כפי שיעקב אומר, אין דין זה חל על בני יוסף הבאים אחר כך. משמעות ההכרעה של יעקב להפוך את אפרים ומנשה לחלק מן השבטים היא, דה-פאקטו, הכפלת חלקו של יוסף בנחלה. על כן, פירשו רבים (עיינו למשל רשב"ם וחזקוני לפסוק ה' ורמב"ן לפס' ו', וכן ב"ב קכג.), כי בעצם יוסף זוכה כאן בנחלה כבכור, שהרי דין הבכור הוא כפל נחלה (דברים כא: ז):

"לתת לו פי שניים בכל אשר יימצא לו כי הוא ראשית

אנו לו משפט הבכורה"

אם פירוש זה נכון, הרי שלמעשה יוסף מוכתר כאן באופן עקיף על ידי יעקב כבכור, ואם כך נשאלת השאלה מה מעמדם של האחים, הראויים לבכורה לפי סדר הולדתם, והראויים לבכורה בגין כישוריהם.

המבנה הספרותי של פרשת הברכות

מתוכן ברכת השבטים (בפרק מט), ניתן להצביע על מספר טיפוסים או סוגים של ברכות, (ונסמן את הסוגים השונים בצבעים שונים):

קו מודגש - שבטים דחויים.

מודגש - שבטים נבחרים.

נטוי - שפע גשמי.

רגיל - עוצמה צבאית.

ובתווך - לישועתך קויתי ה'.

(א) וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל בְּנָיו וַיֹּאמֶר הֲאִסְפוּ וְאֶגִּידָה לָכֶם אֵת

אֲשֶׁר יִקְרָא אֶתְכֶם בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים :

(ב) הַקְּבֹצוּ וְשִׁמְעוּ בְּנֵי יַעֲקֹב וְשִׁמְעוּ אֶל יִשְׂרָאֵל אֲבִיכֶם :

במרכז פרשת ויחי נמצאות ה"ברכות" שמברך יעקב אבינו את צאצאיו - תחילה את אפרים ומנשה (מח:א-כ) ואחר כך את שאר בניו (מט:א-כו), ומיד אחר כך מופיעים מותו וקבורתו של יעקב. ניתן לראות את ה"ברכות" יעקב כמעין נאום סיום, בו יעקב גם מסכם את עברה של משפחתו וגם צופה קדימה על עתידם של בניו ושל השבטים בכלל. חלק מפסוקי הנאום מעלה את הרושם שמדובר בברכות, התורה מכנה את נאומו יעקב גם בכינוי ברכות (בראשית מ"ט כח):

"וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אתם איש אשר

בברכתו ברך אותם"

אולם, מושג הברכה עצמו הוא עמום, והשאלה היא מה בדיוק מעמדן של ברכות יעקב, ומהי כוונתו של יעקב אבינו בברכו את בניו. הברכה כאן יכולה להיות איחול או תפילה, אך מצד שני היא יכולה להיות סוג של חלוקת ירושה ותפקידים. אפשרות נוספת היא לראות בדבריו של יעקב מעין נבואה או צפייה ברוח הקדש, ובתחילת דבריו אומר יעקב דברים בכיוון זה (בראשית מ"ט א):

"היאספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים"

בשיעור זה ננסה לבדוק כמה נקודות בתוכן של ברכות יעקב בעקבות שיעורו של הרב תמיר גרנות, ומתוך עיונו נוכל אולי גם להביע דעה ביחס לשאלת מעמדן ומגמתן של הברכות.

הברכות והבכורה

הברכות הראשונות של יעקב ניתנות לאפרים ולמנשה, וכנראה שיש לראותם כחלק מהברכות של יעקב לשבטים. יש לזכור כי יעקב מברך אחר כך גם את יוסף (מח:כא-כב), ולכן אין ברכתם באה במקום ברכתו של יוסף אביהם. מטרתה העיקרית של הברכה לאפרים ולמנשה היא, בלשון ימינו, לשדרג את מעמדם למעמד של 'שבטים' (בראשית מ"ח ה-ו):

(כו) בְּרִכַּת אֲבִיךָ גָּבְרוּ עַל בְּרִכַּת הוֹרֵי עַד תֵּאֲזוֹת גְּבַעַת עוֹלָם תִּהְיֶינָ לְרֹאשׁ יוֹסֵף וְלִקְדָּקָד זֵייר אֲחִיו:

(כז) בְּנִימִין זָאב יִטְרֹף בַּבֶּקֶר יֵאָכֵל עַד וְלַעֲרֵב יִחַלֵּק שְׁלָל:

השבטים הראשונים על פי סדר לידתם אינם מתברכים, אלא לאמיתו של דבר נדחים ואפילו מקוללים. לכן, ניתן לייחס את הברכה הראשונה ליהודה. אם אנו מעמידים בשני הקצוות את יהודה מחד ואת יוסף מאידך, ששניהם נבחרים משאר השבטים על פי הברכה, ניתן לראות שלמעשה הברכות מסודרות במבנה הכיאסטי – קודקודי

הבא:

(ראובן, שמעון ולוי)

א₁ יהודה

ב₁ זבולון ויששכר

ג₁ דן

ד הקודקוד - לישועתך קנייתי ה.

ג₂ גד

ב₂ נפתלי ואשר

א₂ יוסף

(בנימין)

כלומר, במסגרת: (א₁ וְא₂) שני השבטים הנבחרים - יהודה ויוסף.

פנימה מן המסגרת (ב₁ וְב₂): ברכות השבטים שניתן להם שפע כלכלי, כלומר נחלה מבורכת - יששכר וזבולון מחד, ונפתלי ואשר מאידך.

עוד פנימה (ג₁ וְג₂): ברכות השבטים שניתנה להם גבורה צבאית - דן וגד.

בתווך (ד): תפילתו של יעקב להצלת ישראל וישועת ה'.

מחוץ למסגרת: לפניה - ראובן שמעון ולוי, השבטים הנדחים, ולאחריה - בנימין, שמתואר גם הוא כבעל עוצמה צבאית, אך איננו חלק מן המסגרת.

לכאורה נשאלת השאלה, מה הסיבה להוצאתו של בנימין ואי הכללתו בתוך המבנה הקודקודי המשוכלל, ונושא זה זוקק שיעור לעצמו, אבל אפשר להציע לכך לפחות משתי סיבות אפשריות:

1. בתקופת השופטים נדחה שבט בנימין, כידוע, משבטי ישראל, וכמעט שלא הייתה לו תקומה (פרשת פילגש בגבעה[שופטים יט-כא]); יתכן שהוצאתו מחוץ למבנה מרמזת על יציאתו מכלל ישראל.

2. בתקופה מאוחרת יותר הסתפח בנימין ליהודה, ומעמדו השבטי המיוחד נטשטש.

השבטים הנדחים

מהן הסיבות בגינן נדחו חלק מן השבטים?

(ג) רְאוּבוֹן בִּכְרִי אֶתְּהָ כְּחֵי וְרֵאשִׁית אוֹנֵי יִתֵּר שֵׁאת וְיִתֵּר עֲזוֹ:

(ד) פָּחוּז כַּמִּים אֵל תוֹתֵר כִּי עֲלִית מִשְׁכְּבֵי אֲבִיךָ אִז חֲלַלְתָּ יְצוּעֵי עֲלֵה:

(ה) שְׁמַעוֹן וְלֹוֵי אַחִים כְּלֵי חֲמַס מְכַרְתֵּיהֶם:

(ו) בְּסֻדָּם אֵל תִּבְא נַפְשֵׁי בַקְהֵלֶם אֵל תַּחַד כְּבֹדֵי כִּי בַאֲפֶם הֲרוּ אִישׁ וּבִרְצֹנָם עָקְרוּ שׁוֹר:

(ז) אַרוּר אַפְּסֵם כִּי עָזוּ וְעִבְרַתְּם כִּי קִשְׁתָּה אַחֲלַקְסָם בִּיעֲקֹב וְאַפִּיצָם בְּיִשְׂרָאֵל:

(ח) יְהוּדָה אֶתְּהָ יוֹדוּךְ אַחֲיֶךָ יָדְךָ בְּעֶרְףְּ אֲבִיךָ יִשְׁתַּחֲוּוּ לְךָ בְּנֵי אֲבִיךָ:

(ט) גּוֹר אֲרִיָּה יְהוּדָה מִטְרֹף בְּנֵי עֲלִיתָ כָּרַע רַבֵּץ כְּאֲרִיָּה וּכְלָבִיא מִי יִקְיָמֶנּוּ:

(י) לֹא יִסוּר שְׁבֵט מִיְהוּדָה וּמַחֲקֶק מִבֵּין רַגְלָיו עַד כִּי יָבֵא שִׁילָה וְלוֹ יִקְהַת עַמִּים:

(יא) אֲסָרִי לְגִפְּוֹן עִירָה וְלִשְׂרָקָה בְּנֵי אֶתְנֹו כְּבֵס בִּינֵן לְבָשׁוּ וּבָדָם עֲנָבִים סוֹתָה:

(יב) חֲכָלִילֵי עֵינַיִם מִיָּנִין וְלִבָּן שְׁנַיִם מַחֲלָב:

(יג) זְבוּלוֹן לַחוּף יַמִּים יִשְׁכֵּן וְהוּא לַחוּף אֲנִית וְיִרְכָּתוּ עַל צִידָן:

(יד) יִשְׁשַׁכֵּר חֲמֹר גְּרָם רַבֵּץ בֵּין הַמִּשְׁפָּתִים:

(טו) וְיִרְא מְנַחָה כִּי טוֹב וְאֵת הָאֲרֶץ כִּי מַעֲמָה וַיֵּט שְׁכֵמוֹ לְקַבֵּל וַיְהִי לְמַס עֶבֶד:

(טז) דָּן יָדִין עֲמוֹ כְּאֶחָד שְׁבֵטֵי יִשְׂרָאֵל:

(יז) יְהִי דָן נְחֹשׁ עֲלֵי דָךְךָ שְׁפִיפֹן עֲלֵי אֲרֶחַ הַנִּשְׁךְ עֲקָבֵי סוּס וַיִּפֹּל רַכְּבוֹ אַחֹור:

(יח) לִישׁוּעַתְךָ קִנִּיתִי ה':

(יט) גָּד גָּדוּד יְגוּדְנוֹ וְהוּא יְגָד עֲקֹב:

(כ) מֵאֲשֶׁר שְׁמֵנָה לְחֵמוֹ וְהוּא יִתֵּן מַעַדְנֵי מֶלֶךְ:

(כא) נִפְתְּלֵי אֵילָה שְׁלַחָה הַנִּתֵּן אֲמָרֵי שִׁפְר:

(כב) בֵּן פִּרְתֵי יוֹסֵף בֵּן פִּרְתֵי עֲלֵי עֵין בְּנוֹת צַעֲדָה עֲלֵי שׁוֹר:

(כג) וַיִּמְרָהוּ וַרְבוּ וַיִּשְׁטַמְהוּ בְּעֲלֵי חֲצִים:

(כד) וַתִּשָּׁב בְּאֵיתָן קִשְׁתוֹ וַיִּפְּזוּ זְרַעֵי יָדָיו מִיַּדֵּי אֲבִירֵי יַעֲקֹב מִשֶּׁם רַעָה אֲבָן יִשְׂרָאֵל:

(כה) מֵאֵל אֲבִיךָ וַיַּעֲזֹרְךָ וְאֵת שְׁדֵי וַיְבָרְכֶךָ בְּרִכַּת שְׁמַיִם מֵעַל בְּרִכַּת תְּהוֹם רַבְּצַת תַּחַת בְּרִכַּת שְׁדִים וְרַחֵם:

תפילתו של יעקב באמצע הברכות

מתוך הכרת המבנה של הברכות, אפשר להבין גם את קריאתו ותפילתו של יעקב: "לישועתך קויתי ה'". אם נקרא את הברכות שלא על פי המבנה הכיאסטי, התפלה "לישועתך קויתי ה'" באה מיד אחרי הברכה לשבט דן, וקשה להבין את תפקידה. רבים (עיינו רש"י רשב"ם ורמב"ן לפסוקים טז-יח) פירשו שכיוון שראה יעקב את דן עוסק במלחמה הוא קרא לישועתו; רש"י על בראשית מ"ט י"ח:

לישועתך קויתי ה' - נתנבא שינקרו פלשתים את עיניו וסופו לומר (שופטים טז) זכרני נא וחזקני נא אך הפעם רמב"ן על בראשית מ"ט י"ח:

לישועתך קויתי ה' - לא היה בכל שופטי ישראל מי שנפל ביד אויביו זולתי שמשון שהוא הנחש הזה, כדכתיב (שופטים ב יח) והיה ה' עם השופט והושיעם מיד אויביהם כל ימי השופט. והוא היה האחרון לשופטים, כי שמואל נביא היה ולא נלחם להם, ובימיו מלכו המלכים, וכאשר ראה הנביא תשועת שמשון כי נפסקה אמר: לישועתך קויתי ה', לא לישועת נחש ושפיפון, כי בך אושע לא בשופט, כי תשועתך תשועת עולמים

אפשר שתשובה זו נכונה היא, אך המבנה שהצגנו לעיל מאפשר להוסיף עליה.

ראשית, התפילה לישועה נמצאת בין שתי ברכות העוסקות במלחמה, זו של גד וזו של דן, והיא מתקשרת לשתייהן. נוסף לכך, כיוון שפסוק זה הוא מרכזו וקודקודו של פרשיית הברכות כולה, הרי שניתן לומר שהוא משתייך לכלל הפרשייה, ויעקב מתפלל על השבטים כולם, כאשר מיקומו במרכז תורם גם ליצירת הסימטריה וההקבלה בין הברכות השונות.

השבטים הנבחרים - יוסף ויהודה על פי תהילים ועל פי דברי הימים

הקושי הגדול בהבנת ברכות יעקב בהקשר המנהיגות של עם ישראל טמון בכך שלמעשה נראה שהוא בוחר בשני מנהיגים, כלומר הוא איננו מכריע מיהו המנהיג, כיוון שביטויי הבחירה נמצאים גם אצל יהודה וגם אצל יוסף: **יהודה: "אתה יודוך אחיך", "ישתחו לך בני אביך", "לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו" (ח,י).** **יוסף: "מידי אביר יעקב משם רעה אבן ישראל", "ולקדקד נזיר אחיו" (כד,כו).**

על פניו נראה שיש כאן המשך מכוון של המגמה שראינו לעיל שיעקב מתכוון לפזר את מוקדי הכח.

ראובן הוא הבכור הביולוגי, ודחייתו נובעת מחטאו עם בלהה (לה: כב).

הבאים אחריו בסדר ההולדה הם שמעון ולוי, אך גם הם נדחים, בגלל חטאם במעשה שכס (לד: כה-לא).

לגבי כל השבטים הללו הדחייה אינה מנומקת על ידי יעקב כעונש בלבד, אלא היא נובעת גם מאי-התאמה לבכורה ולמנהיגות, כאשר החטא הוא סימפטום לאי ההתאמה. ראובן "פחו כמים" (ד), ובגלל מידת הפחזנות הדומיננטית שלו הוא אינו ראוי למנהיגות. שמעון ולוי "כלי חמס מכרותיהם, אפם עז ועברתם קשתה" (ה-ו) ולכן גם הם אינם ראויים. המסקנה היא לעבור ליהודה, ונרחיב על כך בסעיף הבא.

הברכות והנחלה

כפי שהראינו, יש שבטים שמתברכים בנחלה שופעת ויש כאלו המתברכים בהצלחה צבאית.

הברכות תואמות את הידוע לנו מתולדותיהם של שבטי ישראל:

יששכר, זבולון, נפתלי ואשר זכו בנחלות מבורכות באיזור העמק, הגליל, מישור החוף והעמק הפורה בצפון; דן וגד ישבו למעשה בספר הארץ, והיו צריכים להגן על גבולות ישראל.

העמיד, אפוא, מקיים את ברכתיו של יעקב.

הסימטריה בברכות

הברכות מסודרות במבנה ראי המדגיש את ההקבלה שבברכות:

יששכר וזבולון בני לאה מבורכים בשפע, וכנגדם מתברכים גם כן בשפע נפתלי ואשר בן בלהה ובן זלפה. גד בן זלפה מתברך בהצלחה צבאית, וכנגדו מתברך בהצלחה צבאית גם דן בן בלהה. נמצא כי ברכות השפע וההצלחה חולקו בין בני השפחות בשווה ובמקביל.

שאר ברכות השפע ניתנו לשני בני לאה הנותרים. כאן היינו מצפים לאיזון סימטרי אצל בני רחל, אך הוא מופר כיוון שלרחל רק שני בנים ובנימין נדחה (כפי שהסברנו לעיל). אולם, את ברכת השפע נמצא אצל יוסף, שכזכור מתברך כמו שני שבטים - אפרים ומנשה, ואכן הוא זוכה לשתי נחלות. ברכת השפע ליוסף בולטת במשפט: "ברכות שמים מעל ברכות תהום רובצת תחת ברכות שדים ורחם..." (כה).

אם כן, עולה שהמבנה הכיאסטי הסימטרי יוצר לא רק הקבלה מבנית, אלא גם חלוקה צודקת של הברכות, המפוזרות בשווה בין בני האמהות ובני השפחות, ובין שני הצדדים של המשפחה (בני רחל ושפחתה ובני לאה ושפחתה). בהמשך נציע טעם לחלוקה זו.

יהודה. כלומר על פי ספר תהילים, הבחירה היא כפולה ודיאכרונית: יש פרק היסטורי שבו זכה יוסף להנהגה, ואחר כך זוכה יהודה.

המקור השני הוא מספר דברי הימים פרק ה:

(א) וּבְנֵי רְאוּבֵן בְּכוֹר יִשְׂרָאֵל כִּי הוּא הַבְּכוֹר וּבְחַלְלוּ יְצוּעֵי אָבִיו נִתְּנָה בְּכֹרְתוֹ לְבְנֵי יוֹסֵף בֶּן יִשְׂרָאֵל וְלֹא לְהַתִּיחַשׁ לְבִכְרָהּ: (ב) כִּי יְהוּדָה גֹּבֵר בְּאַחִיו וּלְנֹגֵיד מִמֶּנּוּ וְהַבְּכֹרָה לְיוֹסֵף:

בפסוקים אלו יש הבהרה מדויקת של חלוקת התפקידים והמעמד:

ראובן הוא הבכור לפי זכותו הטבעית, אך בחללו יצועי אביו (בהעתקה מדברי יעקב בפרשתנו [מט:ד]) נתנה בכורתו לבני יוסף. גם כאן התייחסות מפורשת לדברי יעקב בפרשתנו: "כראובן ושמעון יהיו ליי" (מח:ה). כעת הפסוק מבחיר את חלוקת התפקידים בין יהודה לבין יוסף: אמנם יהודה "גבר מאחיו" (בהתאם לדברי יעקב "ישתחוו לך בני אביך" [מט:ח]), אבל הבכורה ניתנה ליוסף. נקל להסביר תיאור זה על פי שיטת האבן עזרא (מח:טז), המסביר שיוסף היה האח היחידי הנוסף הראוי לבכורה, שכן רק הוא פטר (ראשון) לרחם, כבכורה של רחל, ולכן כאשר ראובן נדחה מן הבכורה היא ניתנה ליוסף; הביטוי הפורמאלי של בכורה הוא כפל נחלה, ויוסף אכן זכה בכפל נחלה במקום ראובן. לעומת זאת, המנהיגות במובן של שלטון ומלכות ניתנה ליהודה. פסוקים אלו מדברי הימים מודעים לבעיה שיש בהבנת בחירתו של יעקב, והם נותנים לה תשובה מדויקת. יש להבחין בין בכורה המעניקה זכויות, שניתנה ליוסף, לבין המנהיגות שניתנה ליהודה.

יוסף ויהודה על פי ברכות יצחק ליעקב

הרב תמיר גרנות מציע כיוון נוסף הממשיך את המסר העולה מהפסוקים בדברי הימים, מתוך השוואת ברכתו של יעקב לבניו לברכתו של יצחק ליעקב. כידוע נתברך יעקב ע"י יצחק בפרשת תולדות בשלוש הברכות כאשר הברכות השנייה והשלישית נועדו לבחור אותו על פני עשו. בנקודה זו קיימת הבחנה ברורה בין כוונתו של יצחק אבינו בברכתו ליצחק לבין כוונתו של יעקב בברכתו לבניו. יצחק בברכתו השנייה קובע כי ברכת אברהם, דהיינו הבחירה האלוהית על החובות והזכויות היוצאות ממנה, תהיה שייכת ליעקב לבדו; (כלומר דחיה של עשו כממשיך בית אברהם ויצחק). יעקב, לעומתו, מברך את בניו מתוך כוונה שכולם יהיו חלק מן הבחירה האלוהית, והברכה תתחלק בין כולם. האסטרטגיה של חלוקת הברכות בין השבטים מבטיחה שכולם יהיו בכלל

כידוע חז"ל¹ דיברו על שני דגמים אידיאליים של מנהיגות: משיח בן יוסף ומשיח בן דוד (שהיה מזרע יהודה). ישנם שני דגמים של מנהיגות מפני שהמשיח הרי הוא מלך, קרי - מנהיג, ויש שתי צורות טיפוסיות למנהיגות כזו: משיח בן יוסף עסוק בבעיות החומריות, ומשיח בן דוד מופקד על המנהיגות הרוחנית. כלומר, חז"ל הצביעו על יוסף ויהודה כשתי צורות של מנהיגות, ונשאלת השאלה האם ניתן למצוא לכך ביטוי כבר בברכתו של יעקב?

תחילה, נבחן את הדברים לפי התייחסויות שונות במקרא עצמו.

המקור הראשון הוא מתהילים ע"ח:

**(נד) וַיָּבִיֵאם אֶל גְּבוּל קִדְשׁוֹ הֵר זֶה קִנְיָהּ יְמִינוּ:
(נה) וַיִּגְרַשׁ מִפְּנֵיהֶם גּוֹיִם וַיַּפִּילֵם בְּחֶבְל נַחְלָה וַיִּשְׁפֹּן בְּאֶהְלֵיהֶם שְׂבִטֵי יִשְׂרָאֵל:
(נו) וַיִּנְסוּ וַיִּמְרוּ אֶת אֱלֹהֵיהֶם עֲלֵיוֹן וְעֲדוּתָיו לֹא שָׁמְרוּ:
(נז) וַיִּסְגּוּ וַיִּבְגְּדוּ בְּאֲבוֹתָם נְהַפְכוּ פְקֻשֵׁת רַמְיָהּ:
(נח) וַיַּעֲסִיחוּהוּ בְּמִוֹתָם וּבַפְּסִילֵיהֶם יִקְנִיאוּהוּ:
(נט) שָׁמַע אֱלֹהִים וַיַּתְּעֵבֵר וַיִּמָּאֵס מֵאֵד בְּיִשְׂרָאֵל:
(ס) וַיִּטֵּשׁ מִשְׁכַּן שְׁלוֹ אֶהֱלֵ שָׁכֵן בְּאֲדָם:
(סא) וַיִּתֵּן לְשִׁבְי עֲזוֹ וַתִּפְאַרְתּוּ בִיד צָר:
(סב) וַיִּסְגֵּר לְחָרֵב עֲמוֹ וּבְנַחְלָתוֹ הִתְעַבֵּר:
(סג) בְּחוּרָיו אֶכְלָה אֵשׁ וּבְתוֹלְתָיו לֹא הוֹלָלוּ:
(סד) כִּהְנִיּוּ בְּחָרֵב נַפְלוּ וְאֶלְמָנָתָיו לֹא תִבְכְּינָהּ:
(סה) וַיִּקַּץ כִּיֶּשֶׁן אֲדָנֵי כְּגִבּוֹר מִתְרוֹנֵן מֵיַיִן:
(סו) וַיַּךְ צָרְיוֹ אַחֹר חֲרַפְתָּ עוֹלָם נִתַּן לָמוֹ:
(סז) וַיִּמָּאֵס בְּאֶהֱלֵ יוֹסֵף וּבְשִׁבְט אֶפְרַיִם לֹא בָחַר:
(סח) וַיִּבְחַר אֶת שִׁבְט יְהוּדָה אֶת הָרַץ צִיּוֹן אֲשֶׁר אֶהָב:
(סט) וַיִּבֶן כְּמוֹ רַמִּים מִקְדָּשׁוֹ כְּאֶרֶץ יִסְדָּה לְעוֹלָם:
(ע) וַיִּבְחַר בְּדוֹד עֲבָדוֹ וַיִּקְחָהוּ מִמְּכֻלָּתָאֵת צֶאֱן:
(עא) מֵאַחַר עֲלוֹת הַבְּיָאוֹ לְרַעוֹת בְּיַעֲקֹב עֲמוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל נַחְלָתוֹ:
(עב) וַיִּרְעַם כָּתֵם לִבָּבוֹ וּבְתַבּוּנוֹת כַּפָּיו יִנְחֵם:**

פרק זה הוא מעין סקירה היסטורית בעלת לקח דתי-מוסרי, ואנו נתמקד רק בהצגתו את היחס של ה' לשבטים הנבחרים. הכתוב מקביל את המהלך של נטישת שילה ובחירת ציון למהלך של נטישת יוסף ובחירת יהודה. המשמעות היא העולה מהפרק היא שכשם שבחירת שילה היא זמנית וחולפת, כך גם בחירת יוסף היא זמנית וחולפת. וכשם שיש כאן כרוניקה היסטורית ברורה בין שילה המוקדמת למקדש המאוחר, כך גם בחירת יוסף היא מוקדמת בזמן ונדחית מפני בחירת

1 עיינו סוכה נב-נב; קול התור, בני ברק תשנ"ד (בעריכת י' רבלין) עמודים 35-36; מאמרי הרא"ה, "המספד בירושלים"; אורות ישראל ו:ו.

	וַיְבָרֶךְ	בְּרַכַּת
	שָׁמַיִם	מַעַל
	בְּרַכַּת	תְּהוֹם
	רִבְצַת	תַּחַת
	בְּרַכַּת	שָׁדַיִם
	וְרָחִם.	
	בְּרַכַּת	אֲבִיךָ
	גָּבְרוּ עַל בְּרַכַּת	
	הַזֵּרֵי (כה-כו).	

מתוך הקבלה זו, נראה שכוונתו של יעקב אבינו, המעביר את הברכה שניתנה לו כבכור לבניו (שכאמור, אינה מעידה כלל על רצון לדחות מי מהבנים) היא לחלק אותה בין יוסף ובנימין. יעקב ניצב בפני שני בכורים: הבכור של לאה, וה"בכור" של רחל. ה"בכור" של לאה הוא יהודה, שהרי ראובן שמעון ולוי נדחו, והבכור של רחל הוא כמובן יוסף. אחדות המשפחה תלויה בחלוקה של הברכה, כך שכולם זוכים בברכה וכולם תלויים אחד בשני; אין טעם בשלטון ללא שפע וברכה כלכלית, ואי אפשר ליהנות מפרות השפע ללא שלטון חזק ונבון, כלומר ללא מלכות ומנהיגות. אולם, כפי שראינו קודם, יעקב איננו מחלק את הברכות באופן שרירותי רק כדי לשמור על ההגינות והאחדות. החלוקה של הברכה מכוונת למעלותיהם הבולטות של הבנים עצמם. כל אחד זוכה להתברך בתחום בו הוא הוכיח את עצמו כמוכשר במיוחד; כל ברכה - לפי מידתו של המתברך. יהודה, שהוכיח את מנהיגותו כלפי האחים וכלפי יוסף בייצגו אותם ובעמדו לפניו, זוכה לירושת המנהיגות, ואכן מלכות ישראל היא מלכות דוד הנצחית. יוסף, שהוכיח את כוחו במישור החומרי על ידי יכולת הארגון הכלכלית, זוכה בשפע הכלכלי. ואכן, נחלות אפרים ומנשה גדולות ומבורכות הנה, לעומת חלקה הגדול של נחלת יהודה, שהיא במדבר, וברכתו העיקרית היא בגפנים (איזור הרי יהודה מבורך בכרמים). כמו כן, גם כאשר יוסף זכה למלכות, היא הייתה זמנית ובדרך כלל כושלת (מלכות שאול).

מתוך כל דברינו אנו יכולים להבין את ההבחנה החזלית, כפי שהיא התפרשה בדורות המאוחרים, בין משיח בן יוסף שאחריותו כלפי המימד החומרי, לבין משיח בן דוד, שמלכותו מלכות הצדק האלוקי, מלכות הנצח.

אחדות המשפחה

מובן שיש בברכתו של יעקב מרכיב נבואי, שהרי השבטים זכו לנחלות ולירושה כפי שבירכס יעקב, לפחות במקום שאנו יודעים את תולדותיהם. כמו כן, ב"אחרית הימים"

ההבטחה והברכה האלוקית; כל אחד זוכה לנתח לפי הראוי לו.

אמנם לא ברור אם האחים הבינו זאת, ונראה, שהסכסוך הגדול בין יוסף לאחים נבע מן החשש שמי שלא ייבחר - יידחה. אפשר שהעדפתו של יוסף על ידי יעקב התפרשה על ידי האחים כמאיימת על עצם קיומם כחלק מהמשפחה או העם הנבחרים על ידי ה'; הם ודאי לא ידעו את מה שאנו יודעים בחכמה שלאחר מעשה, שהמשפחה כולה הפכה למבנה היסוד של עם ישראל, כלומר ישראל הוא האב היחידי שכל בניו נבחרו, בניגוד לאברהם ויצחק. אם התבוננו האחים בנסיון ההיסטורי-משפחתי שלהם, הם ראו את גורלם של ישמעאל ושל עשו, וחששו מגורל דומה.

דומה שיעקב הבין את סוד הקמת העם, שהוא הכלה של כל היסודות השונים בתוך המשפחה, ללא דחייה, ורק פעולתו למען אחדות המשפחה, שבאה לידי ביטוי גם בברכות, אפשרה את קיומם המשותף של כל השבטים כחלק מן ההבטחה לעם ישראל.

הבעיה הקשה ביותר היא בעיית בחירת המנהיגות: חלוקה של נכסים אין לה משמעות של העדפה או דחייה, אבל מנהיגות הניתנת למי מן הבנים יכולה להתפרש על ידי האחרים כדחייתם. על מנת למנוע רושם זה וכדי שהכרעתו ביחס למנהיגות לא תיהפך לפרובלמטית מבחינת היחסים המשפחתיים, הרי שיעקב נוקט בדרך הבאה העולה מההקבלה של ברכות יעקב ליהודה וליוסף ולברכות יצחק ליעקב המחופש לעשו, ברכה שיעודה הוא הנחלת הבכורה, אך אין בה הכרעה לגבי הבחירה המהותית.

	שפט	שלטון
ברכת יצחק ליעקב (בראשית כז)	וַיִּתֵּן לְךָ הָאֱלֹהִים מִשַּׁל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַיִן הָאָרֶץ וְרֹב דָּגָן וְתִירֹשׁ (כח).	יַעֲבֹדֶיךָ עַמִּים וַיִּשְׁתַּחֲוּ לְךָ לְאֲמִיִּם הוּא גִבּוֹר לְאֲחִיךָ וַיִּשְׁתַּחֲוּ לְךָ בְּנֵי אִמְךָ (כט)
ברכת יעקב ליהודה (בראשית מט).	אִסְרֵי לֶגֶפֶן עִירָה וְלִשְׂרָקָה בְּנֵי אֶתְנֹו כַּבֵּס בֵּינָן לְבָשׁוּ וּבָדַם עֲנָבִים סוּתָה (יא).	יְהוּדָה אֶתָּה יוֹדוּךָ אֲחִיךָ יָדָךְ בְּעֶרְףִי אֵיבִיךָ יִשְׁתַּחֲוּ לְךָ בְּנֵי אֲבִיךָ (ח). וְלוֹ יִקְהֶת עַמִּים (י).
ברכת יעקב ליוסף	מֵאֵל אֲבִיךָ וַיַּעֲזֹרְךָ וְאֵת שְׁדֵי	

(על פי לשונו של יעקב בתחילת הברכות [מט:א]) קרי בזמנים מאוחרים יותר, האירועים אותם שניבא או צפה יעקב לשבטי ישראל אכן התרחשו. אולם, לפי הפירוש שהצגנו על פי הרב תמיר גרנות חשיבותה הכבירה של ברכת יעקב היא בחלוקת מאוזנת של הברכות השונות בין השבטים באופן שישמור על אחדות המשפחה וייתן לכל שבט ושבט מעלה מיוחדת, בלא להפר את האיזון בין הכוחות השונים. תודות לברכתו של יעקב נשארו השבטים כולם שבטי י-ה, שבטי ישראל.

כאן המקום לשאול: מדוע נחוצה חלוקת עם ישראל לשנים עשר שבטים נפרדים? האם לא עדיף עם אחד שלם?

ניתן לענות על שאלה זו ולאמר שהבחירה בעם ישראל לאחר דור הפלגה נועדה ליצור מודל שינחה את האנושות כולה לאמונה בה'. האנושות מורכבת מעמים שונים, לכל אחד אופי משלו ושאיפות משלו. ומכיוון שמטרת עם ישראל היא להביא את כלל האנושות להרמוניה ולשיתוף פעולה מתוך הכרה בה' צריך גם הוא - "המודל לחיקוי" - לשקף שיתוף פעולה בין שבטים שונים בעלי אופי שונה למען מטרה משותפת. כך מהווים צאצאיו של אברהם אבינו "ברכה לכל העמים" [י"ב; א-ג].